

משלי בראשית רבה

מים ראשונים: עם סיום הקריאה בספר בראשית, וכמחווה למדרש [בראשית רבה](#) אשר ליווה אותנו לאורך כל הספר (וימשיך ללוות אותנו גם בחומשים ובפרשות הבאות), נקדיש את דף השבת למוטיב המשל במדרש זה. יש מאות 'משלים' בבראשית רבה ולא נוכל אלא להביא מעט מן המעט מהם. בראש כל מובאה מצוין בסוגריים המקור במדרש.¹

סדר הבריאה, מחלוקת בית שמאי ובית הלל, פרשת בראשית (בראשית רבה א טו)

בית שמאי אומרים: השמים נבראו תחילה ואח"כ נבראת הארץ. ובית הלל אומרים: הארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים. ... על דעתם של בית שמאי ... משל למלך שעשה לו כיסא ומשעשאו עשה איפופודין (שרפרף) שלו. ... על דעתם של בית הלל שהם אומרים: הארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים, משל למלך שבנה פלטין משבנה את התחתונים, אח"כ בנה את העליונים.²

משל הארמון והפנסים, פרשת בראשית (ג א)

"ויאמר אלהים יהי אור" (בראשית א ג) ... ר' יהודה אומר: האורה נבראת תחילה. משל למלך שבקש לבנות פלטין והיה אותו מקום אפל. מה עשה? הדליק נרות ופנסים לידע היאך הוא קובע תימליוס,³ כך האורה נבראת תחילה. ור' נחמיה אומר: העולם נברא תחילה. משל למלך שבנה פלטין ועטרה בנרות ופנסים.⁴

משל המלך והאתלטים, הרצח הראשון במקרא, פרשת בראשית (בראשית רבה כב ט)

אמר ר' שמעון בן יוחאי: קשה הדבר לאומרו, ואי אפשר לָפֶה לפרשו. משל לשני אתלטים שהיו עומדים ומתגוששים לפני המלך. אילו רצה המלך – פָּרַשָׁם. ולא רצה המלך לפרשם. נתחזק אחד על חברו והרגו. והיה מצווח ואומר: יתבקש דיני מלפני המלך. כך: "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה".⁵

משל ממלא המקום, פרשת נח (לד ו)

"צא מן התיבה" - ... זמן היה לנח ליכנס לתיבה ... וזמן היה לו שיצא ממנה ... משל לפרנס שיצא מן המקום והושיב אחר תחתיו. כיון שבא, אמר לו: צא ממקומך. משל לסופר שיצא למקום אחר והושיב אחר תחתיו. כיון שבא, א"ל: צא ממקומך. כך נח: "צא מן התיבה" - ולא קיבל עליו לצאת ... עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם.⁶

¹ עפ"י נוסח א.א.הלוי הוצאת מחברות לספרות שבידינו שתואם בד"כ את מבנה נוסח וילנא (ומגיה את תוכנו עפ"י תאודור-אלבק).
² בית שמאי שככלל מחמירים בהלכה ואומרים: "נוח לו לאדם שלא נברא משנברא" (עירובין יג ע"ב), רואים את העולם כשרפרף להדום רגליו של הבורא. תהליך הבריאה הוא מלמעלה למטה. בית הלל שמקלים בד"כ בהלכה (לא תמיד!) ואומרים: "נח לו לאדם שנברא סבורים שהעולם הוא ארמון תפארת שהיושב מעליו מתנאה ומתנאה בו. תהליך הבריאה הוא מלמטה למעלה. וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [שמים וארץ – בין בית שמאי ובית הלל בפרשת בראשית](#).

³ אבן פינה, אבן היסוד של הבית.
⁴ "אין דורשין ... במעשה בראשית בשניים" (מסכת חגיגה פרק ב משנה א) - ראה דברינו [דורשים או לא דורשים במעשה בראשית](#) – אבל משלים יש הרבה אולי כפיצוי אולי כהערמה על איסור הדרישה. אחרי בית הלל ושמאי שחולקים אם השמים נבראו תחילה או הארץ, באים ר' נחמיה ור' יהודה ונחלקים אם הקב"ה ברא תחילה את האור (מייצג האנרגיה?) ואח"כ את העולם (החומר?), או שמא ההפך. ויש עוד משלים רבים במדרש בראשית רבה פרשת בראשית, למעלה מחמישים, שלושים וחמישה מהם במעשה הבריאה בלבד, כגון: משל הלגיון הקשה (ד ו), משל החלב בקערה (ד ז), משל האלמים בארמון (ה א), משל הנוודות הנפוחים (ה ב), המשלים על בריאת האדם (פרשה ח) ועוד ועוד. נביא עוד משל אחד מפרשת בראשית ונמשיך בשאר פרשיות חומש בראשית. נשתדל לא לקפח אף אחת.

⁵ מדוע לא מונע הקב"ה את הרצח של הבל? "קול דמי אחיך צועקים אלי", כביכול "עלי". ראה משל זה אולי אפילו בלשון חריפה יותר במדרש תנחומא בראשית ט: "כיון שאמר לו הקב"ה: אי הבל אחיך? א"ל: לא ידעת, השומר אחי אנכי? אתה הוא שומר כל הבריות ואתה מבקשו מידי? משל למה הדבר דומה? לגנב שגנב כלים בלילה ולא נתפש, לבוקר תפשו השוער. א"ל: למה גנבת את הכלים? א"ל: אני גנב ולא הנחתי אומנתי. אבל אתה אומנתך בשער לשמור, למה הנחת אומנתך? ועכשיו אתה אומר לי כך?!". ראה שם גם שני משלים אחרים על קין שמתחמק מלתת דין על מעשיו: "משל לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל, והיה בעל הגינה רץ אחריו. א"ל: מה בידך? א"ל: אין בידי כלום. א"ל: והרי ידך מלוכלכת ... משל לאחד שנכנס למרעה וחסף גדי אחד והפשיילו לאחוריו. והיה בעל המרעה רץ אחריו, אמר לו: מה בידך? אמר לו: אין בידי כלום. אמר לו: והרי הוא מפעה אחריו!". ראה דברינו [קין והבל הרצח הראשון](#) בפרשת בראשית.

⁶ והנמשל: הקב"ה שכביכול עזב במבול את העולם ו"מסר את המפתחות" לנח, ועכשיו הוא מבקש לחזור לעולמו, ולקבל את המפתחות חזרה. נח מסרב להחזיר לפרנס את המפתחות עד שיישבע לו הפרנס ששוב אין הוא הורס את העולם. שים לב לשימוש המשולש במילה "מקום" כאן. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [השבועה לנח - קץ העונש הטוטאלי](#) בפרשת נח, שם הצבענו על כך שכאשר אברהם מתפלל על סדום, הוא מסתמך על השבועה לנח: "מבול של מים אין אתה מביא, מבול של אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי שבועה!" (בראשית רבה מט ט).

משל הזגג וכלי הזכוכית, פרשת לך לך (מ ג)

א"ר חייא רבה: משל לזגג שהיה בידו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין.⁷ בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ היה תולה את קופתו. לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גיבורים שהן יכולים לעמוד בהם.⁸

משל הוא נבואה, פרשת לך לך (מד ו)

"היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר" (בראשית טו א) - עשרה לשונות נקראת: נבואה, חזון, הטפה, דבור, אמירה, צווי, משא, משל, מליצה, חידה.⁹

משל האומן המתקן והיוצר, פרשת וירא (מח יט)

"הַיִּפְּלֵא מֵה' דָּבָר" (בראשית יח, יד). רבי יודן בר' סימון אמר: משל לאחד שהיה בידו שתי קופליות (שרשראות), הוליכן אצל נפח, אמר לו: יכול אתה לתקנם לי? אמר לו: לבראותם כבתחילה אני יכול, לתקנם לך איני יכול! כך כאן, לבראותם כבתחילה אני יכול, להחזירם לימי נערוּתם איני יכול!¹⁰

משל שני האילנות, פרשת חיי שרה (בראשית רבה סא ו)

משל למלך שהיה לו פרדס, מסרו לאריס, והיו בו שני אילנות כרוכים זה לזה, אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר אותו אריס: אם משקה אני זה של סם חיים, זה של סם המות שותה עמו. ואם איני משקה זה של סם המות, היאך זה של סם חיים חי? חזר ואמר: אני אריס, עושה אני אריסותי ומה שהנאה לו לבעל הפרדס לעשות יעשה.¹¹

הסבא ניצל בזכות הנכד, פרשת תולדות (סג ב)

"עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם" (משלי יז ו) ... אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב. משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לשרף. וצפה אותו השלטון באסטרוולוגיה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר: כדאי הוא להינצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך.¹²

⁷ כלי זכוכית העשויים מעשה רשת (א. א. הלוי)

⁸ מדרש זה הוא על הרעב שבא בימי כל אחד מהאבות וכן בימי דוד, אליהו, אלישע ועוד. הקב"ה מנסה את הצדיקים – את מי שיכול לעמוד בניסיון. הם דור הראשונים, היתד החזקה עליה נשענים הדורות הבאים החלשים יותר. ראה בהקשר זה גם המשל על הקנקנים היפים שעליהם מקיש היוצר ולא על הקנקנים המרועעים, הפשתן המשובח שככל שכותשים אותו הוא משיב, והפרות שאחת כוחה יפה ואחת כוחה רע, בבראשית רבה לב ג, בהקשר עם נח. "אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן".

⁹ מדרש בראשית רבה זה, על מחזה ברית בין הבתרים – מחזה שמטיל את צלו הענק על כל ספר בראשית – מאפשר לנו לעשות אתנחתא קלה להצצה אל מהות המשל כאחד מסוגי ההתגלות – רוח הקודש. ראה גם אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד: "עשרה שמות נקרא רוח הקודש אלו הן: משל, מליצה, חידה, דיבור, אמירה, תפארת, ציווי, משא, נבואה, חזיון". יצאה הטפה ונכנסה תפארת, ובשניהם אין חלום השכיח בספר בראשית! הכוונה כאן כמובן למשל בלשון המקרא, דוגמת: "וישא משלו" אצל בלעם (במדבר כג ז), "ונשאת המשל הזה על מלך בבל" בישיבתו יד ד, "בן אדם חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל" ביחזקאל יז ב ועוד. אבל יש במקרא גם "משל" במובן העממי והדרשני, כפי שמצוי בספרות חז"ל, כדוגמת: יחזקאל כא ה: "ואמר אלה אדני ה' המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא", חבקוק ב ו: "הלא אלה כלם עליו משל ישאו ומליצה", איוב כז א: "ויסוף איוב שאת משלו ויאמר", תהלים מט ה: "אטף למשל אדני אפתח בכנור חידתי" ועוד. ערבוב זה במקרא עצמו יכול לשמש הוכחה לקרבה בין משל נבואי ומשל דרשני – שניהם מעין התגלות ושאר רוח. החיבור הטוב ביותר נמצא בספר משלי: "משלי שלמה בן דוד מלך ישראל" שנכנס אחר כבוד לכ"ד הספרים, הפסוק במלכים א ה יב: "וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף", והפסוק בקהלת יב ט: "ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואין וחקר תקן משלים הרבה". ספרות החכמה היא כידוע יורשת הנבואה ואף עולה עליה (בבא בתרא יב ע"א מי נתלה במי, שיר השירים רבה א ב מי צריך סימן ומי לא). נחזור אל המשלים שבבראשית רבה, על פרשיות הספר. נשתדל להביא לפחות משל אחד מכל פרשה.

¹⁰ זו תשובת הקב"ה לצחוקה של שרה שתמהה: "האף אמנם אלד ואני זקנת?" "היפלא מה דבר" - לברוא אדם חדש הקב"ה יכול, ולחדש נעורים אינו יכול? מה שאינו נכון לגבי העשייה האנושית - לאדם לעתים קל יותר להתיך וליצור מחדש מאשר לתקן, ככלי חרס ומתכת שנשברו או התעוותו קשות. ראה דברינו [כחומר ביד היוצר](#) ביום הכיפורים.

¹¹ והנמשל: "כך אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל. ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היאך אני מברך את יצחק? חזר ואמר: בשר ודם אני, היום כאן ומחר בקבר, כבר עשיתי שלי, מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה". אברהם, בנגוד ליצחק ויעקב, נמנע מלברך את בניו. ראה דברינו [ברכת אברהם](#) בפרשת תולדות וכן [בחירה בבכורה ומחירה](#) שם. וראה דברי עקביא בן מהללאל לבנו: "מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך" (משנה עדויות ה ז). אבל נראה שיש בעיה כאן של חוסר התאמה בין המשל לנמשל. אברהם אינו מברך, אבל האריס כן משקה את הפרדס על כל אילנותיו.

¹² הנמשל הוא אברהם "שיצא דינו מלפני נמרוד לשרף וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו. אמר: כדאי הוא אברהם להינצל בזכותו של יעקב". האמנם? אילולי יעקב לא היה אברהם ניצל? אפשר שמדרש זה בנוי על העיקרון שמצוי בירושלמי קידושין א ח: "פגם הכתוב צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו", ואפשר שכוונתו לומר שללא המשכיות הדורות אין משמעות לאבות. וכבר הזכרנו מדרש זה בדברינו [ואלה תולדות - אברהם יצחק ויעקב](#) בפרשת תולדות.

משל בן המלך והזבובים, פרשת ויצא (ט ג)

אמר ר' אבהו: משל לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו. וכיון שבא מניקתו, שָׁחָה עליו והניקתו וברחו מעליו. כך, בתחילה: "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו". כיון שנתגלה עליו הקב"ה, ברחו מעליו.¹³

שלושה משלים על מפגש יעקב, פרשת וישלח (עה, עז)

"מִחֲזִיק בְּאֲזְנֵי כָּלֵב עֵבֶר מִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ" (משלי כו יז). שמואל בר נחמן אמר: משל לארכילסטיס שהיה ישן בפרשת דרכים. עבר אחד והתחיל מעורר, אמר לו: עמוד לך שהרע מצוי כאן. עמד והתחיל מקפחו. אמר לו: נעור הרע! אמר לו: ישן היה ועוררתו. כך אמר לו הקב"ה: לדרכו היה מהלך, ואתה משלח אצלו ואומר לו: "כה אמר עבדך יעקב".¹⁴

משל הגנב היין והקנקן, פרשת וישב (פה ג)

מושלים אותו משל, למה הדבר דומה? לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין ונטלו קנקן אחד ושתו אותו. הציץ עליהם בעל המרתף, אמר להם: יערב ויבסס לכם וימתק לכם. שתיתם היין - השיבו הקנקן למקומו. כך אמר הקב"ה לשבטים: מכרתם את יוסף? השיבו עצמותיו למקומן.¹⁵

משל הדובה המקושטת, פרשת וישב (פו ד)

משל לדובה שהיתה עומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות. אמרו: כל הקופז עליה, נוטל מה שעליה. היה שם פקח אחד אמר להם: אתם מסתכלים במה שעליה ואני מסתכל בניביה.¹⁶

משל האלמנה שנשבעה, פרשת מקץ (צא ז)

"בזאת תבחנו חי פרעה" (בראשית מב טו)¹⁷ - בשעה שמבקש (יוסף) לישבע על שקר היה אומר: "חי פרעה". אמר ר' לוי: משל לגדי שברח מן המרעה, ונכנס אצל אשה אלמנה. מה עשתה? שחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך המיטה וכסתה עליו סדין. באו לבקש אותו ממנה, אמרה: כן תהא אותה אשה תולשת מבשרו של זה ואוכלת, אם יודעת בו. כך: "חי פרעה וגוי".¹⁸

¹³ ובמסכת חולין צא ע"ב: "והנה ה' נצב עליו - אמר ר' שמעון בן לקיש: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר - כאדם שמוניף על בנו", היינו מנופף מעליו לגרש את הזבובים. ראה המשך המדרש שם שהוא חותר להעצים את "והנה ה' נצב עליו" ואומר: "הרשעים מתקיימים על אלוהיהם, אבל הצדיקים - אלוהיהם מתקיים עליהם". האם לשם מטרה זו ראוי לדמות את המלאכים לזבובים? האם הקשר הישיר בין הצדיק לקב"ה מצדיק זאת? האם אפשר לקשר זאת למאבק יעקב והמלאך? כל זה ראוי ללימוד נוסף. מעט ממנו דרשנו בדברינו **סולם - סמל יעקב** וכן **עולים ויורדים** בפרשת ויצא.

¹⁴ משל זה הוא ביקורת על יעקב ששולח לעשו שהוא בדרכו חזרה לארץ מחרן (מה הייתה האלטרנטיבה שלו?). ראה דברינו **אדוני עשו, עבדך יעקב** וכן **מפגש יעקב ועשו** בפרשת וישלח. לעומת זאת, נמצאים בהמשך המדרש שם שני משלים על כוחו וחכמתו של יעקב שאמר לעשו: "כי על כן ראיתי פניך פראת פני אלהים ותרצני" (בראשית לג י): "משל למה הדבר דומה? לאחד שזימן את חברו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו. אמר: דומה טעם תבשיל זה כטעם אותו תבשיל שטעמתי בבית המלך. אמר: יודע בו המלך! נתיירא ולא הרגו". והמשל השני, שקשור במאבק יעקב עם המלאך: "משל לאתליטוס שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך. תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו". ראה עוד בפרשה זו דף שרכזנו על **משלי חיות במדרש**.

¹⁵ ובנוסף אחר שם בהמשך, יוסף הוא שאומר לאחיו: "משביע אני עליכם שממקום שגנבתוני לשם תחזירוני, וכך עשו בני ישראל: ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם". אך מי באמת טיפל בעצמות יוסף כאשר בני ישראל התעסקו בשאלת כלי כסף וכלי זהב משכניהם המצרים? משה! שלא זכה להיקבר בארץ. ראה שמות רבה כ יט: "ויקח משה את עצמות יוסף. חכם לבב יקח מצוות (משלי י) - שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף". אבל לא זכה משה להיכנס לארץ ולהביא את עצמות יוסף לקבורה וצאצאי אחי יוסף הביאוהו לקבורה ליד שכם ולפיכך המצווה נקראת על שמו. ראה דברינו **המתחיל במצווה הוא גומרה** בפרשת מטות.

¹⁶ משל זה הוא על אשת פוטיפר המנסה לפתות את יוסף. ראה גם בראשית רבה פרשות פד ופז: "אתה אמרת תולים עיניהם בבנות הארץ - אני מגרה בך את הדוב: ותשא אשת אדוניו וגו'. מה כתוב למעלה מן הענין? והי יוסף יפה תאר ויפה מראה ... ותשא אשת אדוניו - לגבור שהיה יושב בשוק ומשמש בעיניו ומתקן בשער ומתלה בעקבו. אמר אני גיבור. אמרו לו: אם אתה גיבור, הרי הדוב לפניך, קום קופצה". ומכאן למדנו ש"קופז" הוא קופץ". ראה דברינו **יוסף ואשת פוטיפר** בפרשת וישב.

¹⁷ ראה כל הפסוקים שם: "ויאמר אלהים יוסף הוא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מִרְגְּלֵי אֲתָם: בְּזֹאת תִּבְחָנוּ חַי פְּרַעֲה אִם תִּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם בְּבֹא אֲחֵיכֶם הַקְטָן הַנֶּה: שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וַיִּקַּח אֶת אֲחֵיכֶם וְאֲתָם הֲאִסְרוּ וַיִּבְחָנוּ דְּבַרְיָכֶם הֲאֵמַת אֲתָם וְאִם לֹא חַי פְּרַעֲה כִּי מִרְגְּלֵי אֲתָם".

¹⁸ ביושבה על המיטה המכוסה גרמה האישה למחפשים אחרי הגדי לחשוב שהיא נשבעת בחיי בנה. השלכת המשל על הנמשל היא קצת מורכבת וכבר התקשו בו פרשנים. ראה למשל פירוש עקידת יצחק (בראשית שער ל פרשת מקץ-ויגש) שאומר: "ואתה ראה כי אין המשל דומה לנמשל כלל" ומסביר שם מה שמסביר, וכן בדרשות בן איש חי בפרשת מקץ שהולך בדרך הסוד. אבל בפשוטות הכוונה היא כמו שאומר מדרש אגדה (בובר) בראשית מב טו: "חי פרעה, בשעה שהיה רוצה לישבע בשקר היה אומר חי פרעה". כך גם רש"י על הפסוק. המדרש רוצה לפתור שתי בעיות במכה אחת. האחת, איך נשבע יוסף לאחים שהם מרגלים כשידע שהם אינם ואח"כ גם שינה דעתו (שתחילה רצה לאסור את כולם ורק אחד ילך להביא את בנימין) והשנייה, איך "יוסף הצדיק" נשבע בחיי פרעה (הגוי)?

משל שני האתלטים, משל האריה והשור, פרשת ויגש (מדרש תנחומא ויגש סימן ג)

כיון שראה יוסף שעלתה חמתו של יהודה אמר: עכשיו תאבד מצרים. אמר ר' שמעון בן לקיש: משל לשני אתלטיין תפושים זה בזה. כיון שהרגיש אחד מהן שהוא בא להינצח, אמר: עכשיו ינצחני ואני נתבייש בפני הכל! מה עשה? נשקו על ידיו ושככה חמתו של אתלטיה הגדול. אף יוסף, כיון שהרגיש שעלתה חמתו של יהודה נתירא שלא יתבייש לפני המצרים, מיד אמר לאחיו: אני יוסף אחיכם ולא יכלו לענות אותו.¹⁹

משל החבל והבאר, פרשת ויגש (צג ד)

"מים עמוקים עצה בלב איש, ואיש תבונות ידלנה" (משלי כ ה) - ²⁰לבאר עמוקה מלאה צונן והיו מימיה צוננים ויפיים ולא הייתה בריה יכולה לשתות הימנה. בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה ודלה הימנה ושתה. התחילו הכל דולים הימנה ושותים. כך, לא זו יהודה משיב ליוסף דבר על דבר, עד שעמד על ליבו.²¹

משל העבד שביקש לשחרר את בניו, פרשת ויחי (תיאודור-אלבק צו)

ואף יעקב ביקש לגלות את הקץ לבניו. שנאמר: "האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" (בראשית מט א), למה הדבר דומה? לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו. בא אותו העבד למות, קרא לבניו לעשות בני חורין ולומר להן היכן הוא דייתיקי שלהן והאזני שלהן.²² ידע המלך ועמד לו מלמעלה ממנו. ראה אותו העבד והפליג את הדבר שהיה מבקש לגלות להן. התחיל אומר להם: בבקשה מכם, עבדים שלמלך אתם, היו מכבדין אתו כדרך שהייתי מכבדו כל ימי.²³

שבת שלום, חזק חזק ונתחזק**מחלקי המים**

השנייה, שנשבע לשקר בשם פרעה, פותרת את הראשונה – לא הייתה כאן באמת שבועה. אך יש גם גישה אחרת לכל הדברים האלה. ראשית, במקומות אחרים, ובפרט בהקשר עם פרעה, מצאנו שנהגו כבוד במלכות גויים. ראה דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא. שנית, כבר הזכרנו כמה פעמים שדווקא **מלך** בכוחו וביכולתו **להימלך**, ומי לנו גדול מהקב"ה שניחם על הרעה ו"משנה את דעתו" עקב תפילות משה, אברהם, אליהו, חנה, דוד ועוד. ראה בראשית רבה ח ג: "ויתעצב על לבו", על המלך שנמלך. וכבר אמרו חכמים: "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". סוף דבר, כנגד מדרש זה שבו יוסף מושווה עם האלמנה ששיקרה והחביאה את הגדי השחוט (איזו אנלוגיה בהקשר עם יוסף!), אפשר לתת לדברי יוסף לאחים פירוש פשוט יותר: יוסף לא פוגם בכבודו של פרעה, וכשליט מותר לו ויכול הוא לשנות את דעתו.

¹⁹ סטינו ממדרש בראשית רבה לטובת מדרש תנחומא אשר מתאר את המפגש בין יוסף ויהודה בראשית פרשת ויגש כמשל שני האתלטים. ומי ניצח? יהודה! הגם שהפסוק אתו מסיים המדרש, שמצוטט באופן משובש, מוכיח אחרת. ראה הפסוק המדויק: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אִבִּי חַי וְלֹא יָכֹלוּ אָחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנָיו". אין בפסוק "אחיכם" ואין "אבינו" רק "אבי". כך או כך, ראה מקבילה בתנחומא (בובר) פרשת ויגש, בדימוי של אריה ושור: "אחד באחד יגשו ורוח לא יבוא ביניהם (איוב מא ח), זה יהודה ויוסף. שכל מה שנתגאה יוסף בא יהודה ונצח אותו, שנאמר: ולא יכול יוסף להתאפק. למה היו דומין? לשור שהיה יוצא והיה כל החיות בורחות מפניו, והיה בועט לזה ומנגח לזה. ובא האריה ולא עמד לפניו, אלא נראה הארי ובקשו לשור ולא נמצא. כך יוסף נמשל בשור, שנאמר: בכור שורו הדר לו (דברים לג יג), והשבים נמשלו לחיות, והיה יוסף מתגאה עליהם ומבעט אותם ... כיון שיצא הארי: גור אריה יהודה (בראשית מט ט), בקשו לשור ולא נמצא, אלא: ולא יכול יוסף להתאפק". נחזור למדרש בראשית רבה ונראה גישה יותר רכה. יהודה מנצח לא בכח פיסי אלא בתבונה ובמחשבה.

²⁰ חסרה לכאורה המילה "משל", אבל כך הוא לשון המדרש במקומות רבים. ובמקומות אחרים נפתח המשל במילים: "למה הדבר דומה", וכאן חסרים שניהם.

²¹ ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ב הנוסח הוא: "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה (משלי כ ה), מים עמוקים עצה בלב איש - זה יוסף. כל מה שהיה יוסף חכם, בא יהודה ונצח אותו, שנאמר: ויגש אליו יהודה. למה הדבר דומה? לבור שהיה עמוק ולא היה אדם יוכל לירד בו. בא אחד שהיה ערום והביא חבל גדול והגיע למימיו ודלה ממנו. כך יוסף היה עמוק, ובא יהודה ודלה ממנו". ובאשר למשל של קשירת חבל בחבל ונימה בנימה, ראה שיר השירים רבה פרשה א סימן ח על חוכמתו של שלמה כמשל משלים (ראה הערה 9 לעיל). ראה עוד הביטוי שאומר יהודה ליוסף במהלך העימות ביניהם (הכל במדרש): "אמר יהודה ליוסף: מה נאמר לאבא? א"ל: אמור לאביך: הלך החבל אחר הדלי" (תנחומא ויגש סימן ה). שזה משפט קשה מאד שכוונתו שבנימין הלך בדרכו של יוסף, או אדרבא לחיוב, שליחת קוד סמוי ליעקב שיוסף חי ובנימין הצטרף אליו. אבל יהודה לא מתייחס וקושר את החבל בדלי שהציע לו יוסף ומוסיף לו עוד חבל ועוד נימה ועוד משיחה, ומגיע עד עומק באר נפשו של יוסף ודולה ממנה מלוא הדלי מים מפכים ומחיים של נחמה, פיוס והשלמה.

²² דייקני - צוואה או שטר הסכם, אוני - שטר מכר. העבד הנוטה למות מנסה לגלות לבניו היכן מסתיר המלך את מסמכי השחרור שלהם. מה פשר דבר זה?

²³ והנמשל הוא יעקב שבברכתו לבניו ביקש לגלות את הקץ, שכן אמר: "אקרא לבניי להודיע להן אימתי הוא הקץ, מיד נגלה עליו הקב"ה הוא ואמר לו: לבניך את קורא, ולי לאו? ... ולא אתי קראת יעקב (ישעיה מג כב), כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לבניו: בבקשה מכם היו מכבדין להקב"ה כדרך שכיבדוהו אבותיי וכו', שנאמר: האלהים אשר התהלכו אבותי לפני וגו' (בראשית מח טו). אמרו לו: יודעין אנו מה בלבך, שמע ישראל ו"י אלהינו ו"י אחד (דברים ו ד)". ראה מדרש זה גם בתנחומא פרשת ויחי סימן ח. יעקב מנסה לגלות את הקץ לבניו וזה 'כתב השחרור' שלהם! שחרור ממה ועל למה? ראה המשך המדרש שם שהתחילף לגילוי הקץ היא קריאת שמע שבני יעקב אומרים פעמיים באהבה וקוראים ליעקב ממערת המכפלה: שמע ישראל! אנחנו עדיין באמונתנו שה' אחד ושמו אחד. וכבר הרחבנו בעניין זה בדברינו [גילוי הקץ](#) בפרשת ויחי, שם הראינו שלא רק יעקב, אלא גם אברהם ויצחק בקשו לגלות את הקץ ונעלם מהם. עם סיום ספר בראשית מנסה יעקב לגלות את הקץ ולמנוע את גלות מצרים הקשה המשמשת ובאה וזה אולי פשר 'שטר השחרור' – **גילוי שימנע גלות**. או שמא קץ הדורות ואחרית הימים. אך נתכסו ונעלמו מיעקב הקצים. המסך יורד על ספר בראשית ועולה המסך מעל החשיכה הגדולה והאימה של שעבוד מצרים בספר שמות, שיהפוך בהמשך לספר הגאולה.